

Історія педагогіки

УДК 37013:7.01

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.18764648>

**Ретроспективний аналіз розвитку художньо-мистецької освіти в Україні
першої половини XX століття**

Поліщук Олександр Сергійович

доктор філософських наук, професор, професор кафедри суспільних наук,
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, вул. Проскурівського підпілля,
139, м. Хмельницький, 29000, Україна - <https://orcid.org/0000-0002-9838-7105>

Халайцян Володимир Петрович

кандидат мистецтвознавства, старший викладач кафедри образотворчого,
декоративно-прикладного мистецтва та технологій,
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, вул. Проскурівського підпілля,
139, м. Хмельницький, 29000, Україна - <https://orcid.org/0000-0001-5333-9604>

Мозолюк Олена Миколаївна

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри образотворчого,
декоративно-прикладного мистецтва та технологій,
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, вул. Проскурівського підпілля,
139, м. Хмельницький, 29000, Україна - <https://orcid.org/0000-0003-3078-4005>

Прийнято: 10.11.2025 | Опубліковано: 30.11.2025

Анотація: *Мета статті полягає у здійсненні ретроспективного аналізу становлення та розвитку художньо-мистецької освіти першої половини XX століття, виявленні провідних тенденцій та періодів, чинників її еволюції, а*

також з'ясуванні впливу соціокультурних, історичних і педагогічних умов на формування змісту, форм і методів художньої підготовки в означений період. **Методи дослідження.** У процесі дослідження застосовано аналіз і синтез для опрацювання наукових джерел та архівних матеріалів з проблеми розвитку художньо-мистецької освіти першої половини ХХ століття; історико-педагогічний і ретроспективний методи – з метою виявлення основних етапів, тенденцій і чинників її становлення; хронологічний – для систематизації педагогічних явищ у часовому та змістовому вимірах. **Результати.** У статті здійснено ретроспективний аналіз розвитку художньо-мистецької освіти в Україні в першій половині ХХ століття. Досліджено історико-культурні та соціально-політичні чинники, які впливали на формування і функціонування мистецьких закладів у різних регіонах країни. Окрему увагу приділено теоретико-методичним ідеям українських художників-педагогів, які значною мірою визначили напрямки розвитку мистецтва та педагогічної практики того часу. Розкрито вплив глобальних історичних подій – війн, революцій та громадянських конфліктів – на мистецьку освіту. Визначено вплив історичного контексту для сучасного реформування мистецької освіти, інтеграції культурної спадщини та розвитку національної самосвідомості. Результати аналізу спрямовані на використання надбань українських митців-педагогів у сучасному освітньо-виховному просторі та підкреслюють необхідність подальших наукових досліджень у цій сфері. **Висновки.** Аналіз розвитку закладів мистецької освіти України першої половини ХХ століття дозволяє виокремити низку ключових періодів, що тісно корелюють зі змінами політичного устрою в країні. Освітня структура цього часу перебувала під безпосереднім контролем державної влади. Незважаючи на радикальні зміни політичного режиму в радянський період, у мистецькій освіті продовжували переважати європейські зразки художніх тенденцій. Діяльність закладів вищої освіти зберігалася, тоді як низка інших закладів була реорганізована, об'єднана або закрита. Періоди

«українізації» мали позитивний вплив на формування культурної думки: відкривалися українські школи та інші навчальні заклади за етнічною ознакою, видавалися підручники та практикувалося викладання рідною мовою. Водночас комуністична влада визначала основні напрямки розвитку педагогічної та мистецької сфер, продовжуючи здійснювати пропагандистську й регуляційну діяльність. Протягом визначеного періоду мистецькі заклади освіти зазнавали реформувань, однак залишалися впливовими та ключовими центрами мистецької освіти.

Ключові слова: *мистецька освіта, художньо-мистецька освіта, українські художники-педагоги, історія освіти, методика викладання, культурна спадщина, національна самосвідомість, заклади художньої освіти.*

Retrospective Study of the Development of Art Education in the First Half in Ukraine of the Twentieth Century

Polishchuk Oleksandr

Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Professor at the Department of Social Sciences, Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy, 139 Proskurivskoho Pidpillia St., Khmelnytskyi, 29000, Ukraine - <https://orcid.org/0000-0002-9838-7105>

Khalaitsan Volodymyr

Candidate of Art Studies, Senior Lecturer at the Department of Fine, Decorative and Applied Arts and Technologies, Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy, 139 Proskurivskoho Pidpillia St., Khmelnytskyi, 29000, Ukraine - <https://orcid.org/0000-0001-5333-9604>

Mozoliuk Olena

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Fine, Decorative and Applied Arts and Technologies, Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy, 139 Proskurivskoho Pidpillia St., Khmelnytskyi, 29000, Ukraine - <https://orcid.org/0000-0003-3078-4005>

Abstract: *The purpose of the article is to carry out a retrospective analysis of the formation and development of art education in the first half of the twentieth century, to identify the leading trends and periods, the factors of its evolution, and to clarify the influence of socio-cultural, historical, and pedagogical conditions on the formation of the content, forms, and methods of artistic training during the specified period.*

Research methods. *The study employs analysis and synthesis to process scholarly sources and archival materials on the development of art education in the first half of the twentieth century; historical-pedagogical and retrospective methods to identify the*

main stages, trends, and factors of its formation; and the chronological method to systematize pedagogical phenomena in their temporal and substantive dimensions.

Results. *The article provides a retrospective study of the development of art education in Ukraine in the first half of the twentieth century, emphasizing the complex influence of historical, cultural, socio-political, and pedagogical factors on the formation and work of art institutions in different regions of the country. The influence of global historical events - revolutions, civil conflicts, the First and Second World Wars - on the activities of art educational institutions and the professional development of artists-educators is analysed. The article substantiates the importance of the historical context for the modern reform of art education, integration of cultural heritage into the educational process, development of national consciousness and formation of civic identity. The results of the study are aimed at applying the achievements of Ukrainian artists and educators in the modern educational space, in particular, in the development of new curricula, methodological recommendations, and innovative pedagogical approaches.*

Conclusions. *The analysis of the development of art education institutions in Ukraine in the first half of the twentieth century makes it possible to distinguish several key periods that closely correlate with changes in the country's political system. The educational structure of that time was under the direct control of state authorities. Despite radical changes in the political regime during the Soviet period, European models of artistic trends continued to prevail in art education. The activities of higher education institutions were preserved, while a number of other institutions were reorganized, merged, or closed. The periods of "Ukrainization" had a positive impact on the formation of cultural thought: Ukrainian schools and other educational institutions were opened on an ethnic basis, textbooks were published, and instruction in the native language was practiced. At the same time, the communist authorities determined the main directions of development in the pedagogical and artistic spheres, continuing to carry out regulatory and propaganda activities.*

Throughout the specified period, art education institutions underwent reforms; however, they remained influential and key centers of art education.

Keywords: *art education, fine arts education, Ukrainian artists-educators, history of education, teaching methods, cultural heritage, national identity, art education institutions.*

Постановка проблеми. Мистецька освіта в сучасній Україні посідає важливе місце в загальній структурі національного освітнього простору та є його невід'ємною складовою. У Законі України «Про освіту» мистецька освіта трактується як процес, спрямований на розвиток спеціальних здібностей особистості, формування естетичного досвіду та ціннісних орієнтацій у процесі активної мистецької діяльності. Вона передбачає набуття комплексу професійних, зокрема виконавських, компетентностей і зорієнтована на професійну художньо-творчу самореалізацію особистості та здобуття відповідних кваліфікацій у різних видах мистецтва [1].

У Законі України «Про вищу освіту» також закріплено низку положень, що безпосередньо стосуються мистецької освіти. Зокрема, освітньо-творчий рівень вищої освіти визначається як такий, що передбачає оволодіння методологією мистецької та мистецько-педагогічної діяльності, реалізацію самостійних творчих мистецьких проєктів, а також формування практичних умінь продукувати нові ідеї й розв'язувати теоретичні та практичні завдання у сфері художньої творчості [2].

Зазначені законодавчі акти закладають правові та концептуальні засади функціонування й розвитку мистецької освіти, регламентуючи умови її реалізації в мистецьких закладах освіти та визначаючи вектори її подальшого вдосконалення.

Водночас процес розвитку й результативного реформування художньо-мистецької неможливий без ґрунтовного осмислення історичних передумов

становлення цієї галузі. Аналіз історичного контексту дає змогу з'ясувати засадничі принципи формування сучасної архітекτονіки мистецької освіти, а також визначити ті структурні та змістові елементи, що потребують переосмислення, модернізації або трансформації з метою подальшого вдосконалення.

Перша половина ХХ століття вирізняється особливою інтенсивністю соціально-політичних процесів, які істотно вплинули на розвиток українського суспільства. У цей період на території сучасної України відбулися кардинальні зрушення в історичній площині, зумовлені війнами, революційними подіями, процесами становлення та втрати української державності. Паралельно спостерігалися значні трансформації у сфері мистецтва, що проявилися в активному поширенні стилю модерн, подальшому розвитку авангардних художніх течій, а з утвердженням радянської влади – у домінуванні ідеологічно зумовленого соціалістичного реалізму [3].

Вагомі зміни відбулися й у педагогічній галузі, зокрема в системі мистецької освіти. Цей період позначений реалізацією прогресивних освітніх реформ, заснуванням першого закладу вищої мистецької освіти – академії мистецтв, а також упровадженням нових методичних підходів до навчання. Серед них особливого значення набула відмова від традиційного принципу механічного копіювання на користь оволодіння конструктивною побудовою зображення, що сприяло формуванню аналітичного художнього мислення та підвищенню якості професійної підготовки митців.

У контексті масштабних соціокультурних трансформацій першої половини ХХ століття відбувався активний процес формування нових мистецьких течій, напрямів і теоретичних концепцій. Вагоме місце серед них посідали теоретико-методичні ідеї українських художників-педагогів, які справили істотний вплив як на розвиток образотворчого мистецтва, так і на становлення та еволюцію системи мистецької освіти як у відповідний історичний

період, так і в сучасних умовах. Саме з цієї причини зазначені ідеї перебувають у центрі наукового аналізу, оскільки вони становлять важливу складову національної культурної спадщини.

Актуальним напрямом сучасних наукових розвідок є всебічне й детальне вивчення творчого та педагогічного доробку українських художників-педагогів з метою глибшого осмислення процесів їх становлення й професійного розвитку. Дослідження теоретико-методичних ідей художників-педагогів, які здійснювали освітню діяльність у закладах освіти України протягом першої половини ХХ століття, має важливе значення для подальшого розвитку системи мистецької освіти загалом. Вагомим є також внесок науковців, котрі у своїх працях аналізували різноманітні аспекти та чинники формування ідей художників-педагогів з позицій історико-культурного, педагогічного та мистецтвознавчого підходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми становлення й розвитку освіти в цілому, мистецької освіти зокрема, а також діяльності українських мистецьких інституцій у першій половині ХХ століття стали предметом досліджень низки вітчизняних науковців. Зокрема, ці питання розглядали у своїх працях Л. Ейвас, О. Волинська, О. Ковальчук, О. Комаровська, Л. Масол, О. Отич, Т. Паньок, М. Пічкур, Т. Сідлецька, Р. Шмагало та інші дослідники, чий науковий напрацювання заклали підґрунтя для подальших комплексних досліджень у цій галузі.

У статті Л. Русакової [3] аналізується розвиток художньої освіти в Україні у другій половині ХІХ – на початку ХХ століття, висвітлюючи історичні етапи та педагогічні пошуки того часу. Досліджуються основні заклади, методи навчання та внесок педагогів у становлення мистецької освіти, що є актуальним для розуміння витоків професійної підготовки вчителів. Авторка зазначає, що розвиток художньої освіти відбувався в умовах активного культурного піднесення та формування професійних мистецьких шкіл, аналізує діяльність

видатних діячів, які сприяли розвитку художньої педагогіки, висвітлює історичний досвід підготовки фахівців образотворчого мистецтва.

У монографії Т. Паньок [5] на основі дослідження архівних матеріалів обґрунтовано процес становлення вищої художньо-педагогічної освіти в Україні у XX столітті, розроблено його періодизацію, виявлено провідні тенденції, зміст художньо-педагогічної підготовки, виокремлено наукову цінність педагогічних теорій, еволюцію світоглядної моделі вищої художньо-педагогічної освіти, розуміння її як цілісного художньо-педагогічного явища, національного і самостійного своєю суттю.

Сідлецька Т. у науковій праці [6] узагальнила особливості та розкрила нові тенденції розвитку мистецької освіти в Україні у відповідності до діючої на той момент нормативно-правової бази. Дослідниця Фомічова Н. [7]. Акцентувала увагу на регіональній специфіці формування професійних мистецьких шкіл в Україні.

Большаніна О. В. У дисертаційному дослідженні «Теоретико-методичні ідеї художників-педагогів у закладах мистецької освіти України першої половини XX століття» [8] розкрила теоретико-методичні ідеї, узагальнила науковий і практичний досвід мистецької освіти в педагогічній спадщині українських художників-педагогів, виявила прогресивні ідеї в педагогічній спадщині українських художників та окреслено можливості їх використання у практиці мистецької освіти сьогодення.

У дослідженні І. Прокопчука [9] розкрито аналіз еволюції художньої освіти та авангардного мистецтва в Україні (1917 – поч. 1930-х рр.) крізь призму жорсткого ідеологічного тиску радянської влади. Розкрито трансформацію мистецьких шкіл та академій у відповідності до потреб нової влади, пошук нових методів художньої педагогіки та проаналізовано погляди тогочасних митців, які намагалися поєднати новаторство з новими соціальними завданнями.

Професор Р. Шмагало у публікації [10] висвітлює історичний шлях Львівської художньо-промислової школи від 1876 р. її заснування до 1944 р., визначаючи головні досягнення та етапи розвитку, розкриває значення Львівської ХПШ для розвитку національної та світової мистецької освіти як бази для створення академії мистецтв.

Поглиблене вивчення історії та розвитку української мистецької освіти здатне стати важливим чинником формування національної свідомості здобувачів освіти, а також сприяти усвідомленню патріотизму як активної громадянської позиції, що ґрунтується на культурно-історичному самопізнанні. Теоретико-методичні здобутки українських художників-педагогів можуть слугувати підґрунтям для розроблення інноваційних підходів у навчальній практиці відповідно до актуальних освітніх запитів. Водночас вони сприяють актуалізації процесу інтеріоризації культурних цінностей, закладених у творах національного мистецтва, що засвідчують самобутність української культури та забезпечують її тяглість у сучасному освітньому просторі.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість досліджень з історії художньо-мистецької освіти в Україні, низка питань її розвитку першої половини ХХ століття залишаються недостатньо вивченими. Серед них особливо актуальним є: аналіз структурних змін у системі мистецької освіти в період переходу від дореволюційних до радянських навчальних закладів; вивчення методологічних підходів і педагогічних практик, які застосовувалися у підготовці художніх кадрів; оцінка впливу соціально-політичних та культурних трансформацій на зміст і форму художньої освіти; роль окремих педагогів та шкіл у формуванні національних традицій мистецької підготовки. Таким чином, визначення цих невирішених аспектів дозволяє обґрунтувати актуальність проведення ретроспективного аналізу розвитку художньо-мистецької освіти в Україні

першої половини XX століття та визначити напрямки подальшого наукового дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання) полягає у здійсненні ретроспективного аналізу становлення та розвитку художньо-мистецької освіти першої половини XX століття, виявленні провідних тенденцій та періодів, чинників її еволюції, а також з'ясуванні впливу соціокультурних, історичних і педагогічних умов на формування змісту, форм і методів художньої підготовки в означений період.

Виклад основного матеріалу. Сучасний стан мистецької освіти характеризується наявністю низки актуальних проблем, що зумовлені як внутрішніми процесами її розвитку, так і динамічними суспільними трансформаціями. У цьому контексті особливої ваги набуває не лише пошук та розроблення інноваційних освітніх підходів, а й інтеграція, переосмислення та реформування вже наявних теоретичних і практичних напрацювань.

Аналіз процесу становлення мистецької освіти першої половини XX століття дає змогу глибше осмислити умови, у яких формувалися професійні компетентності художників-педагогів зазначеного періоду, а також виявити сукупність соціокультурних, педагогічних і художніх чинників, що впливали на формування, розвиток і практичну реалізацію їхніх теоретико-методичних ідей. Такий підхід дозволяє простежити взаємозв'язок між історичними обставинами та еволюцією педагогічних концепцій у галузі мистецької освіти.

Звертаючись до проблеми становлення та розвитку теоретико-методичних ідей художників-педагогів першої половини XX століття, доцільно зосередити увагу на визначенні ролі мистецької освіти у процесі їх формування. Такий підхід дає змогу глибше усвідомити, яким чином історико-культурні умови впливали як на професійне становлення самих митців-педагогів, так і на зміст і спрямування їхніх педагогічних концепцій. Система мистецької освіти в Україні, що остаточно сформувалася в середині 1930-х років, була органічною складовою

освітньої моделі. Визначальною рисою функціонування мистецької освіти цього періоду була концептуальна єдність освітнього процесу, яка, з одного боку, обмежувала автономію окремих навчальних закладів, а з іншого – забезпечувала дотримання єдиних державних стандартів і критеріїв якості освіти [6, с. 112-114].

Саме розуміння та класифікація цих чинників дозволяють простежити закономірності розвитку художньо-педагогічної думки в контексті суспільно-історичних змін. Однією з таких є періодизація, запропонована В. Шейком і Л. Тишевською у праці «Історія української культури» (2006), у якій у межах розділу, присвяченого культурі України ХХ століття, виокремлено кілька ключових етапів [11]. До них належать період української культури доби революційних подій та Першої світової війни, етап українізації 1920-х років і розвиток культури в 1930-ті роки, культурні процеси 1940-х – першої половини 1950-х років, розвиток української культури другої половини 1950-х –1980-х років, а також трансформаційні явища культурного життя України 1990-х років; основні тенденції сучасного культурного розвитку України [4].

Розглядаючи особливості періоду (1901–1921 рр.), який охоплює період Першої світової війни та процеси формування української державності, слід зазначити, що художня освіта початку ХХ століття загалом не зазнала суттєвих змін у структурі класифікації навчальних закладів, а також у методичних засадах і педагогічних прийомах викладання образотворчої грамоти. Освітній процес у галузі мистецтва в цей час характеризувався переважно збереженням традиційних форм і методів навчання, без особливих інноваційних зрушень.

У період відновлення української державності в 1917–1918 роках були здійснені ключові організаційні зміни у сфері мистецької освіти, спрямовані на її виокремлення в окрему структурну ланку під опікою новоствореного Міністерства освіти та мистецтва (1918 р.). Ці заходи стали підґрунтям для заснування Української державної академії мистецтв у 1917 році та Архітектурного інституту у 1918 році, що ознаменувало новий етап розвитку

вищої мистецької освіти в Україні. Однією з новацій стало включення до навчальних програм декоративно-ужиткових форм мистецтва з опорою на етнокультурну спадщину українського народу. Крім того, організація мистецького навчального процесу активно враховувала досвід європейських освітніх систем, що стало важливим компонентом концептуальної розробки української мистецької освіти [5].

У період 1922–1932 років на території України було проведено низку масштабних освітніх реформ, які радикально трансформували як загальну, так і вищу систему освіти. У процесі становлення радянської влади було розформовано університети, створені попередньою адміністрацією на основі соціальної структури суспільства, та засновано нові навчальні заклади – інститути народної освіти [11].

У культурно-історичному вимірі цей період отримав назву «українізація» і характеризувався відродженням української культурної традиції, проведенням загальнонаціональної освітньої реформи зі структуризацією навчальних програм та впровадженням форм і методів викладання українською мовою. Такі трансформації безпосередньо впливали на формування методологічних підходів і педагогічних концепцій художників-педагогів, закладаючи основу для подальшого розвитку національної мистецької освіти у наступні десятиліття.

В закладах художньої освіти 1920-х років здійснювалась підготовка студентів до вузькоспеціалізованої професійної діяльності, що відповідала потребам держави та соціально-економічного середовища. Методики та теоретичні підходи, що застосовувалися в академіях мистецтв (Київський художній інститут – О. Богомазов, А. Середа, Ф. Красицький, В. Пальмов, Ф. Кричевський, В. Касіян, С. Колос, К. Малевич; Харківський художній інститут – М. Бурачек), залишалися під значним впливом західноєвропейських тенденцій та ідеї самоідентичності [10, с. 14-15]. Однак така форма художньої свободи не відповідала політичним прагненням більшовицької влади, яка поступово

запроваджувала нові системи управління навчальними закладами, змінювала педагогічні колективи та методи авторського викладання. Це призвело до поступового обмеження автономії мистецької освіти та посилення централізованого контролю над змістом і формами навчання.

В цілому, реформи 1930-х років поєднували ідеологічну регламентацію, стандартизацію навчального процесу та методичне вдосконалення практичної підготовки, що формувало нові підходи до організації мистецької освіти в умовах радянської системи.

На етапі загострення радянського тоталітаризму, який охоплює 1932–1938 роки, українські художники-педагоги зазнавали політичних утисків та звинувачень у націоналізмі й сепаратизмі з боку радянського уряду. Незважаючи на численні труднощі та невдалі спроби реформування системи мистецької освіти, більшовицький режим послідовно проводив курс на ідеологізацію освітнього процесу, прагнучи виховати фахівців, лояльних до партії. Досягнення цієї мети забезпечувалося шляхом суворого контролю над закладами освіти, кадрової фільтрації викладачів та формування навчальних програм, що відповідали державним завданням [5].

У зазначений період прибічники пролеткульту, користуючись підтримкою партійних структур, здобули ключові посади в освітніх закладах, що забезпечило реалізацію більшовицької ідеології в мистецькій освіті. Спроби представників колишніх дорадянських традицій вплинути на хід реформ не мали успіху. Викладацький склад, лояльний до радянської влади, перетворив професійно орієнтовані блоки навчальних дисциплін на інструмент пропаганди, орієнтуючи студентів на ідейне виховання через засоби мистецтва. Унаслідок цього почався період формування агітаційних картин, плакатів та інших художніх композицій, що активно використовувалися для поширення державної ідеології.

Напередодні середини 1930-х років (1934–1935 рр.) відбулася чергова реорганізація Українського художнього інституту, під час якої він став вищим

художнім закладом після приєднання Одеського та Харківського художніх інститутів. Серед педагогів, залучених до цих процесів, були М. Самокиш, А. Середа, Ф. Кричевський та В. Касіян [7].

Подібні реорганізаційні процеси відбулися й в інших мистецьких закладах, зокрема в Харківському художньому інституті (В. Гагенмейстер та В. Касіян) та Київській школі майстрів народної творчості й навчальному комбінаті обласної промислової ради (П. Мусієнко) [8].

Політика держави була спрямована на встановлення єдиних критеріїв формування мистецької думки художників-педагогів. Репресивними методами більшовицька влада прагнула викоринити не лише націоналістичні чи сепаратистські погляди художників та педагогів, що проявлялися у їхніх творах і педагогічній діяльності, а й обмежити можливість вільного втілення авторських композиційних рішень. Художники повинні були працювати не за власними художніми методами та творчими концепціями, а відповідно до того, що диктувала владна партія, що значно зменшувало простір для експерименту та індивідуальної художньої самобутності.

У період 1939–1945 років був для України надзвичайно тривожним і складним. В умовах важких воєнних дій та загострення тоталітарного контролю більшовицького режиму мистецьке освітнє середовище продовжувало функціонувати в межах радянської ідеології. Художня діяльність, а відповідно й освітній процес у закладах мистецької освіти, орієнтувалися на агітаційно-пропагандистську тематику.

Художники працювали переважно над полотнами та графічними творами, які демонстрували прорадянські сюжети, зображували політичних діячів та акцентували увагу на щасливому та благополучному житті в СРСР. Водночас зберігалися винятки: пейзажні мотиви, побутові жанри, сцени історичних подій, що давали можливість для часткової творчої самобутності.

В умовах війни особливого поширення набув агітаційний плакат як засіб масової мобілізації та мотивації населення до участі у воєнних зусиллях. Викладачі закладів мистецької освіти 30–40-х років формували у студентів розуміння художньої діяльності як інструмента пропаганди та ідеологічного виховання, що підкреслювало тісний зв'язок мистецтва з політичними потребами держави.

Мистецькі заклади освіти перебували під прямим контролем більшовицької влади, особливо вищі заклади, такі як Київський художній інститут (КХІ – П. Мусієнко, Ф. Кричевський), Харківський художній інститут (М. Самокиш, В. Касіян) та Інститут художньої промисловості (Л. Калениченко) [8]. Для забезпечення потрібного радянській владі середовища і організації навчального процесу були створені спеціальні контролюючі структури, які здійснювали нагляд за педагогічними кадрами та змістом навчання. Педагогічний процес у мистецьких закладах освіти формував у студентів уявлення про творчість як інструмент пропаганди, а їхня подальша професійна діяльність була чітко зорієнтована на реалізацію завдань радянської ідеології.

Структура мистецьких закладів початку 1940-х років залишалася чітко вибудованою за ступеневим порядком і значенням. «Мережа мистецьких навчальних закладів у радянській Україні в 1941 р. охоплювала вищі художні заклади освіти спорідненого профілю в Києві та Харкові, чотири реорганізовані художньо-промислові училища – у Києві, Львові, Косові та Вишгороді, п'ять художніх училищ на базі семирічної неповної середньої та одне (Одеське) на базі десятирічної середньої освіти; у Києві також діяла десятирічна дитяча художня школа» [10, с. 15].

Післявоєнний період розвитку українського суспільства (1946–1950 рр.) характеризувався посиленням диктаторських тенденцій у радянському державному устрої. Поряд із масштабною відбудовою та наслідками війни, такими як голод, економічне занепадання, низький рівень життя населення та

поширення тоталітаризму, зазнавав змін і мистецький освітній простір [11]. В умовах таких політичних та економічних пріоритетів українське суспільство опинилося в надзвичайно складних життєвих умовах, тоді як розвиток культури та мистецької освіти відходив на другий план через нагальну потребу індустріалізації та відновлення економіки держави.

Післявоєнна діяльність системи навчальних мистецьких закладів, таких як Львівське училище прикладного та декоративного мистецтва (ЛУПДМ, керівник Г. Смольський), Інститут художньої промисловості (Л. Калениченко) та Київське училище прикладного мистецтва (С. Колос), характеризувалася статичною організаційною структурою та чітко встановленим контролем з боку державних органів, який був закладений ще до початку Другої світової війни [11].

У подальшому розвитку мистецькі установи на території радянської України формувалися в умовах глибоких соціальних і політичних напружень. За охопленням і змістом їхня діяльність включала образотворче мистецтво, народне ужиткове мистецтво, музику, театр, ремесла, етнографію та літературу. Незважаючи на складні обставини військово-політичного режиму, українські митці-педагоги змогли створити розгалужену мережу навчальних закладів, просвітніх установ і наукових осередків, що координували розвиток усіх сфер мистецько-культурного життя [10, с. 18]. Водночас масові утиски з боку партійної системи щодо вільнодумства та застосування репресивних методів проти митців і педагогів залишалися активними до середини 1950-х років. Ситуація почала змінюватися лише з приходом нової партійної влади та скасування культу ідеологізації вождя. Хоча репресивні практики не були повністю ліквідовані, для системи мистецької освіти та її представників цей період став поворотним етапом у подальшій історії розвитку та становлення [10].

Висновки. Аналіз розвитку закладів мистецької освіти України першої половини XX століття дозволяє виокремити низку ключових періодів, що тісно

корелюють зі змінами політичного устрою в країні. Освітня структура цього часу перебувала під безпосереднім контролем державної влади.

Незважаючи на радикальні зміни політичного режиму в радянський період, у мистецькій освіті продовжували переважати європейські зразки художніх тенденцій. Діяльність закладів вищої освіти зберігалася, тоді як низка інших закладів була реорганізована, об'єднана або закрита. Періоди «українізації» мали позитивний вплив на формування культурної думки: відкривалися українські школи та інші навчальні заклади за етнічною ознакою, видавалися підручники та практикувалося викладання рідною мовою. Водночас комуністична влада визначала основні напрямки розвитку педагогічної та мистецької сфер, продовжуючи здійснювати пропагандистську й регуляційну діяльність.

Протягом визначеного періоду мистецькі заклади освіти зазнавали реформувань, однак залишалися впливовими та ключовими центрами мистецької освіти.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про освіту». *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38–39.
2. Закон України «Про вищу освіту». *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 37–38.
3. Русакова Л. Художня освіта в Україні другої половини XIX – початку XX століття: історія та педагогічні пошуки. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2014. № 9. С. 279–285.
4. Богучький Ю. П., Андрущенко В. П., Безвершук Ж. О., Новохатько Л. М. Українська культура в європейському контексті. Київ: Знання, 2007.
5. Паньок Т. В. Розвиток вищої художньо-педагогічної освіти в Україні у XX столітті (1917–1991): монографія. Харків: Вид-во «Оперативна поліграфія» ФОП Здоровий Я. А., 2016. 660 с.

6. Сідлецька Т. Становлення і розвиток мистецької освіти в Україні. *Знання. Освіта. Освіченість*: зб. матеріалів І Міжнар. наук.-практ. конф. 2012. С. 112–114.
7. Фомічова Н. Регіональна специфіка формування професійних мистецьких шкіл в Україні. *Українське мистецтвознавство: матеріали, дослідження, рецензії*: зб. наук. праць. Київ: ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2009. Вип. 9. С. 63–67.
8. Большаніна О. В. Теоретико-методичні ідеї художників-педагогів у закладах мистецької освіти України першої половини ХХ століття: дис. ... д-ра філос.: 011. Кривий Ріг, 2024. 256 с.
9. Прокопчук І. Шляхи розвитку художньої педагогіки та мистецтва авангарду в політично-ідеологічних умовах 1917 – поч. 1930-х років в Україні. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2017. Вип. 31. С. 83–96.
10. Шмагало Р. Історичні віхи художньо-промислової школи у Львові в контексті розвитку світової мистецької освіти другої половини ХІХ–ХХ ст. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2017. Вип. 31. С. 9–25.
11. Шейко В. М., Тишевська Л. Г. Історія української культури: навч. посібник / наук. ред. В. М. Шейко. Київ: Кондор, 2006. 264 с.
12. Шмагало Р. Словник митців-педагогів України та з України у світі (1850–1950-і рр.). Львів: Українські технології, 2002. 144 с.
13. Павлунь В. Етнокультурний контент дизайн-освіти в Україні. *Актуальні питання гуманітарних наук. Мистецтвознавство*. 2021. Вип. 36, т. 2. С. 59–67.
14. Пічкур М. О. Концепція образотворчої підготовки студентів мистецьких спеціальностей у закладах вищої освіти. *Наукові перспективи*. 2022. № 5 (23).

15. Пічкур М. Образотворча підготовка студентів мистецьких спеціальностей у закладах вищої освіти: монографія. Київ: Видавництво Ліра-К, 2022. 270 с.

16. Мистецька освіта в культурному просторі України ХХІ століття: зб. матеріалів Міжнар. наук.-творч. конф., Київ, Одеса, 28–30 квіт. 2015 р. Київ: НАКККиМ, 2015. 367 с.